

- P a c i k Rudolf: Musik in der Tagzeitenliturgie und in der sonntäglichen Wort-Gottes-Feier. HID 64:2010 s. 32-50.
- P a l o m b e l l a Massimo: L'importanza della musica nella formazione sacerdotale. RiL 97:2010 s. 165-168.
- P r a b ł Franz K.: Glaubend singen – singend glauben. HID 64:2010 s. 51-66
- R a i n o l d i Felice: Chanter l'alliance, du psautier hébreu au psautier chrétien. LMD nr 263:2010 s. 123-161.
- S o l i m a n Sameh F.: A hymn in Greek, Coptic and Arabic by a Coptic hymnographer. EL 124:2010 s. 345-353.
- T a n g a r i Nicola: La catalogazione dei manoscritti liturgico-musicali. In margine a una recente tavola rotonda. RiL 97:2010 s. 463-476.
- V o g e l Winfried. Vom alten Gotteslob zum neuen Gotteslob. HID 64:2010 s. 67-76.

KS. DOMINIK OSTROWSKI
PWT Wrocław – WSD Świdnica
ADELAJDA SIELEPIN CHR
UPJPII Kraków

„POGRZEB CHRZEŚCIJAŃSKI: OBRZĘDY, TEOLOGIA, LITURGIA”

47. Sympozjum Wykładowców Liturgiki na Wydziałach Teologicznych
i w Wyższych Seminariach Duchownych
Góra św. Anny, 6-8 września 2011 roku

W dniach 6-8 września 2011 r. na Górze Świętej Anny, we franciszkańskim Sanktuarium i Domu Pielgrzyma, odbyło się 47. Sympozjum Wykładowców Liturgiki na Wydziałach Teologicznych i w Wyższych Seminariach Duchownych nt. temat *Pogrzeb chrześcijański: obrzędy, teologia, liturgia*, w którym udział wzięli – oprócz wykładowców liturgiki w Polsce – także biskupi: bp dr Adam Bałabuch (przewodniczący Komisji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski) i bp dr Stefan Cichy (wieloletni przewodniczący tej Komisji) oraz goście i doktoranci różnych uczelni, a nad przygotowaniem i przebiegiem Sympozjum czuwał ks. dr hab. Czesław Krakowiak, prof. KUL, przewodniczący Sekcji Wykładowców Liturgiki. On właśnie dokonał wprowadzenia do Sympozjum, uzasadniając wybór tematu oraz szczegółowych zagadnień, które mają zostać przedstawione w referatach i komunikatach. Wspomniał także o śp. ks. prof. dr hab. Jerzym Józefie Kopciu CP i przedstawił krótko jego dorobek naukowy oraz wkład w formację kadry naukowej w Polsce i za granicą. Poinformował również o jego pogrzebie, który miał miejsce

w Łodzi, i zapowiedział sympozjum poświęcone osobie i myśli Zmarłego Profesora, mające się odbyć na KUL-u w pierwszą rocznicę jego śmierci. Po krótkiej wspólnej modlitwie za śp. Profesora rozpoczęła się pierwsza sesja. Przewodniczył jej ks. prof. dr hab. Bogusław Nadolski TChr z Poznania. O. dr Tymoteusz Olsiński OFM jako gospodarz miejsca spotkania powitał zebranych w Sanktuarium św. Anny, wyjaśnił znaczenie logo zaprojektowanego przez o. Joachima Dyrzłaka OFM jako personifikację żalu i smutku oraz znak Ducha Świętego jako Pocieszyciela oraz podał informacje porządkowe dotyczące liturgii w czasie pobytu na Górze św. Anny.

Pierwszy referat *Ars moriendi dawniej i dziś* wygłosił ks. dr hab. Zbigniew Wit, prof. KUL. Autor zwrócił uwagę m.in. na liczne elementy pastoralne występujące w części obrzędów poświęconych umierającym. Wskazał też na wagę czuwania przy umierającym oraz znaczenie modlitw do patronów. Następnie omówił problem eliminacji tematu cierpienia i umierania w kontekście socjologicznym, odarcie go z wymiaru religijnego. Wspomnił o świeckich metodach „uprzyjemniania” ostatnich momentów życia oraz o potrzebie otwarcia tematu przygotowania do śmierci na badania kulturowe i etnologiczne.

Po pierwszym referacie, zamiast zaplanowanego w programie referatu ks. prof. dra hab. Krzysztofa Koneckiego (UMK) pt. *Euchologia modlitw za zmarłych w Mszale rzymskim Pawła VI* (wygłoszonego w drugim dniu Sympozjum), pan dr hab. Remigiusz Pośpiech (UO) przedstawił komunikat pt. *Muzyka w liturgii pogrzebowej*, w którym omówił przepisy dotyczące rytuału pogrzebu, wskazując na bogatą tradycję form związanych z liturgią pogrzebu, a zwłaszcza na mszę żałobną *Requiem*. Przedstawił także *officium defunctorum*, będące drugą znaczącą formą liturgii pogrzebowej i przybliżył historię jego rozwoju. Zwrócił uwagę na brak uzasadnienia dla przeplatania treści okresów pokutnych roku liturgicznego z tradycją *Requiem* (np. wykonywanie *Requiem* w Wielkim Tygodniu). Jako permanentnie łamany w historii zwyczaj została przedstawiona zasada niewykonywania muzyki solowej podczas pogrzebów. Autor przypomniał w tej kwestii ustalenia instrukcji *Musicam Sacram*. Zapowiedział też przedstawienie nowych wniosków po zakończeniu prac Komisji Muzycznej Konferencji Episkopatu Polski dotyczących nowej instrukcji na temat muzyki liturgicznej. Zaznaczył, że nasila się potrzeba edukacji (w ramach katechezy i duszpasterstwa) w kwestii śpiewów pogrzebowych w związku z ciągłym ograniczaniem repertuaru. Po tym komunikacie i po krótkiej przerwie swój referat pt. *Eschatologia w obrzędach pogrzebu katolickiego* wygłosiła s. dr hab. Adelajda Sielepin CHR (UPJPII). Prelegentka zwróciła uwagę m.in. na myśl kard. J. Ratzingera, że dawniej eschatologia toczyła spokojny żywot na krańcu traktatów teologicznych, ale dziś stała się częścią centrum życia. Wskazała na błędne rozumienie sformułowania „miejsce wiecznego spoczynku” w przypadku cmentarza. „Na szczęście – stwierdziła – grób jest jedynie miejscem pochówku”. Prelegentka przedstawiła wielość tradycji kulturowych, wśród których chrześcijaństwo jest ewenementem, z jego teologią paschalną, teologią przejścia. Wspomniała też, że w obrzędzie pogrzebu nie używano

słowa „dusza” oraz zwróciła uwagę na fakt, że teologia pogrzebowa wyraźnie nawiązuje do teologii chrztu. Kontrasty „ciemność – światłość”, „rozstanie – spotkanie” wskazują na paschalny charakter liturgii pogrzebowej. S. A. Sielepin przedstawiła dwa wymiary eucharystii: los zmarłych po śmierci (wyjaśniając znaczenie słów *refrigerium, requiem, requiescat*, które zakłada dyskomfort doczesnego życia i kontrast w relacji do życia niebiańskiego) oraz umocnienie wiary żyjących. Referat zakończyła wezwaniem do pilniejszego przedstawiania teologii rzeczy ostatecznych w homilii. Po referacie s. A. Sielepin nastąpiła dyskusja, w której poruszono takie kwestie, jak możliwość udostępnienia modlitw za umierających w salach szpitalnych, kwestia modlitw za skazanych na śmierć, eschatologia a medycyna, zbyt uboga symbolika śmierci (kontrastująca z bogatą symboliką żydowską), zapobieganie lękowi przed śmiercią i zwątpieniu poprzez nauczanie o śmierci w teologicznym kontekście „bramy”, oraz problem buntu człowieka przeciw śmierci w kontekście nowego, paschalnego jej rozumienia.

Mszy Świętej wraz z Nieszporami w Bazylice św. Anny o godzinie 18.00 przewodniczył bp Adam Bałabuch. Homilię wygłosił bp Stefan Cichy. Nawiązał m.in. do słynnego podręcznika G.A. Martimorta *L'Église en prière*, mówiąc o liturgii jako modlitwie Kościoła. Po Mszy, Nieszporach i kolacji odbyło się spotkanie organizacyjne, podczas którego ustalono datę następnego spotkania na 11-13 września 2012 r., a także jego główny temat: reforma i odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II. Podczas wieczornego spotkania przywitano także nowych uczestników oraz zaprezentowano nowe książki o tematyce liturgicznej.

Drugi dzień Sympozjum rozpoczął się celebracją Mszy Świętej z Jutrznia. Po śniadaniu odbyła się druga sesja naukowa, której przewodniczył ks. dr hab. J. Miazek, prof. UKSW. Pierwszy referat w tej sesji pt. *Kremacja ciała i pogrzeb katolicki* wygłosił ks. dr hab. Rudolf Pierskała (UO). Rozpoczął nawiązaniem do nowych ustaleń dotyczących chrześcijańskiego pogrzebu w przypadku kremacji oraz komplikacji występujących podczas tego obrzędu. Krótko przedstawił kontekst biblijny problematyki i rozwinął kwestie historyczne. Przypomnił, że według Magisterium Kościoła kremacja nie jest zagadnieniem dogmatyzowanym, ale istnieją orzeczenia Kościoła potwierdzające, że kremacja jest przeciwna tradycji chrześcijańskiej. W 1892 r. np. wyszedł zakaz udzielania sakramentów tym, którzy w testamencie wyrazili wolę spopielenia. Obowiązywał on do 1917 r. Kongregacja Kultu Bożego w nowym *Ordo Exequiarum* nie zakazuje obrzędów przy urnie, ale podkreśla wyższość grzebania ciała, ponieważ i Chrystus był pogrzebany. Kolejnym referatem było przedłożenie ks. prof. dra hab. Krzysztofa Koneckiego (UMK) pt. *Eucharystia modlitw za zmarłych w Mszale rzymskim Pawła VI*. Tematem opracowania było studium eucharystii Mszy za zmarłych znajdujących się w Mszale rzymskim Pawła VI. W zestawieniu tego „sektora” Mszału z dawniejszym Mszałem Piusa V podkreślił zarówno zmiany ilościowe (zwiększenie liczby formularzy i modlitw, głównie kolekt za zmarłych), jak i zmiany jakościowe (nowe modlitwy zostały wzbogacone i poszerzone o współczesną myśl teologiczną dotyczącą rzeczywistości eschatycznej czło-

wieka, dzięki czemu samo spojrzenie na tajemnicę śmierci jest o wiele pełniejsze). Nowe formuły modlitewne akcentują bardziej związek rzeczywistości eschatycznej z Paschalnym misterium Chrystusa. Nawiązują do różnych okoliczności i sytuacji ziemskiej egzystencji oraz śmierci zarówno osób duchownych, jak i wiernych świeckich. Są także lepiej dostosowane do duszpasterskich potrzeb i warunków współczesnego Kościoła. Następnie ks. dr hab. Leszek Szewczyk (UŚ) wygłosił referat na temat homilii pogrzebowej. Zaznaczył m.in., że celem homilii jest ukazywanie misterium śmierci chrześcijańskiej w świetle misterium Zmartwychwstania Chrystusa. Wśród różnych rodzajów przepowiadania homilia pogrzebowa powinna mieć wymiar chrystocentryczny i eklezjalny, w pewnych zaś przypadkach, np. śmierci nagłej czy śmierci w obronie ojczyzny, może przyjmować charakter egzystencjalny i kerygmaticzny. Prelegent przypomniał, że model homilii pogrzebowej składa się z czterech części: nawiązania do sytuacji egzystencjalnej wiernych, wyjaśnienia słowa Bożego, wtajemniczenie w misterium oraz uświadomienie zobowiązań wynikających z życia wiarą. Ks. Szewczyk zakończył referat uwagą, że istnieje wciąż wiele niewykorzystywanych szans na ewangelizację, oraz postulatem o głębsze eksponowanie słowa Bożego, ponieważ słowa ludzkie w obliczu śmierci są niewystarczające.

Po krótkiej przerwie swój referat przedstawił ks. dr Walerian Bugel, adiunkt Katedry Teologii Liturgicznej Cyrylo-Metodiańskiego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. F. Palackého w Ołomuńcu (Republika Czeska) pt. *Liturgia i teologia pogrzebu w liturgii bizantyjskiej*. Na wstępie Prelegent zaznaczył, że w liturgiach wschodnich istnieje podział obrzędów pogrzebowych w zależności od stanu zmarłego (odmienne warianty wykorzystywano przy pogrzebie osób świeckich, duchownych i dzieci, pewne różnice dotyczyły także płci, np. mnisi mieli pewne przywileje, nieprzysługujące mniszkom). Specyfiką obrzędów w liturgii bizantyjskiej była formuła rozgrzeszenia, uwolnienie od klątw; grecka tradycja nie stosuje także zwyczaju pieczętowania grobu, w przeciwieństwie do tradycji słowiańskiej. Obrzędy pogrzebowe w tradycji bizantyjskiej mają również bogatą teologię (bardziej niż inne, archaiczne tradycje wschodnie, takie jak koptyjska). Prelegent wyjaśnił, że w kulturze bizantyjskiej, w kontraście do liturgii współczesnych, nie istnieją obrzędy pogrzebowe dla katechumenów, a jest to związane z traktowaniem pogrzebu nie tylko jako celebracji, ale w kategoriach *mysterion* mającego rangę niemal sakramentu. Ks. Bugel podkreślił bogactwo liturgii słowa podczas obrzędów – występowanie do siedmiu czytań z Ewangelii, w zależności od rangi zmarłego. Tradycja bizantyjska, podkreślił, była bardzo elastyczna, z łatwością dostosowywała się do zwyczajów lokalnych, co było powodem występowania bardzo dużych różnic między obrzędami w miejscach o nawet bliskim położeniu.

Krótki komunikat pt. *Charakterystyka i specyfika świeckiej ceremonii pogrzebowej*, przygotowany w formie listu przez Annę i Jacka Borowików, świeckich mistrzów ceremonii pogrzebowej, przedstawił ks. dr hab. Czesław Krakowiak, prof. KUL. Celem świeckich obrzędów pogrzebowych, podkreślali autorzy, jest docenienie zmarłego, ukazanie portretu zmarłego człowieka i jego osobowości. Całość

takiego obrzędu ma charakter mocno wspomnieniowy, co sprawia, że taka forma – jako dodatkowa – bywa doceniana i zamawiana także przez wierzących, którzy zwykle później przeprowadzają „nabożeństwo intencyjne” (najczęściej takie pogrzeby dotyczą osób, których rodziny należą do różnych wyznań). Podczas dyskusji, która nastąpiła po referatach, bp S. Cichy podkreślił duże znaczenie referatu ks. Pierskały, zaproponował wykorzystanie go przez Komisję Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, która przygotowuje nową wersję listu do wiernych dotyczącego kremacji. Zwrócił również uwagę na szybki wzrost zainteresowania kremacją. Przedstawił także nowy element dyskusji nad kremacją: kwestię tzw. resomacji (już wprowadzanej w USA), polegającej na wykorzystaniu hydrolizy alkalicznej do rozłożenia ciała. Poruszono także kwestię rozdzielenia obrzędu pogrzebu i samego pochówku w celebracjach z urną. Rozważano problem wspomniania zmarłego w trakcie homilii (jako ciekawe rozwiązanie tego problemu podano propozycję cytowania przez homiletę cudzego świadectwa). Poruszono propozycję wykorzystania faktu obecności na pogrzebach ludzi mało związanych z wiarą jako sposobność do przekazania im fundamentów wiary. Na zakończenie dyskusji ks. Krakowiak poinformował o programie konferencji naukowej w pierwszą rocznicę śmierci ks. J. Kopcia. Po dyskusji był czas na modlitwę w kaplicy Domu Pielgrzyma, a po obiedzie autokarowy wyjazd uczestników do Głogówka i Mochowa.

Trzeciego dnia Sympozjum, po Mszy Świętej i śniadaniu, pierwszy komunikat pt. *Cmentarz i sztuka sepulkralna* wygłosił ks. prof. dr hab. Piotr Maniurka (UO). Zaprezentował liczne slajdy przedstawiające groby starożytnych chrześcijan i późniejsze, aż do czasów dzisiejszych, zwracając uwagę na fakt, że cmentarz od zawsze był przestrzenią nacechowaną sakralnością. Symbolika cmentarzy dotyczyła przemiłowania (czaszki, kości) oraz zmartwychwstania i życia, nieśmiertelności (kwiaty, wieczne zielone rośliny). Przypomnił źródło nazwy „cmentarz”, pochodzącej z greckiego *koimao* (spać). Przedstawił też charakterystyczne motywy ikonografii chrześcijańskich katakumb (ratunek, uwolnienie od win, oranci o rysach zmarłych) oraz bogatą historię i architekturę cmentarną w Europie. Zwrócił uwagę, że na Zachodzie cmentarze charakteryzują się dużą ilością roślin, zielenią, symbolizującą życie, a także pomników przedstawiających sceny z Pisma Świętego lub zawierających fragmenty tekstów biblijnych. Na zakończenie ks. Maniurka przypomniał instrukcję Komisji Episkopatu ds. Sztuki Kościelnej z 1987 r., traktującą o odpowiedzialności duszpasterzy za cmentarze i zabytkowe nagrobki.

Ostatni referat, przygotowany przez ks. dr hab. Janusza Gręźlikowskiego, prof. UMK, pt. *Grzebanie zmarłych według obowiązującego prawa polskiego*, odczytał ks. prof. Czesław Krakowiak. Autor przypomniał, że kwestia grzebania zmarłych jest regulowana przez takie dokumenty jak *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła* z 1989 r., *Konkordat* oraz ustawy o relacjach międzywyznaniowych. Następnie przedstawił postanowienia wspomnianych dokumentów dotyczące prawa zakładania, posiadania, konserwacji i nienaruszalności miejsca pochówku, ogrodzenia cmentarza,

zabezpieczenia go i zatwierdzenia przez miejscowy nadzór budowlany, pobłogosławienia przez ordynariusza miejsca, a także przepisy dotyczące zamknięcia cmentarza. Dyskusja, która nastąpiła po tym referacie, dotyczyła organizowania cmentarza, pogrzebu i pochówku w przypadkach różnych wyznań oraz znaczenie bramy cmentarza i aranżacji miejsca z wykorzystaniem symboli chrześcijańskich.

Na zakończenie ks. prof. Czesław Krakowiak krótko podsumował całość Sympozjum, stwierdzając, że plan został w pełni zrealizowany. Podziękował o. dr Tymoteuszowi Olsińskiemu OFM za doskonałą organizację, prowincjałowi o. dr Wacławowi Chomikowi OFM i braciom franciszkanom za gościnne przyjęcie w Sanktuarium św. Anny. Szczególne podziękowanie skierował pod adresem biskupa legnickiego Stefana Cichego, który od tylu lat towarzyszy liturgistom w dorocznych naukowych spotkaniach, i zaprosił wszystkich na następne Sympozjum, które ma się odbyć w Krakowie w dniach 11-13 września 2012 r.

KS. LESZEK PINTAL

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI NAUKOWO-DYDAKTYCZNEJ
INSTYTUTU LITURGIKI I HOMILETYKI KUL
W ROKU AKADEMICKIM 2010/2011

1. ETATOWI PRACOWNICY INSTYTUTU (14)

- A. Nauczyciele akademicy zatrudnieni na stanowisku:
- profesora zwyczajnego: ks. Władysław Głowa;
 - profesora nadzwyczajnego: ks. Włodzimierz Broński, ks. Stanisław Dyk, ks. Zdzisław Janiec, ks. Czesław Krakowiak, ks. Bogusław Migut, ks. Zbigniew Wit;
 - adiunkta: ks. Andrzej Krasowski, ks. Piotr Kulbacki, ks. Waldemar Pałęcki, ks. Leszek Pintal, ks. Andrzej Rutkowski, Michał Wyrostkiewicz;
 - asystenta: ks. Michał Głowacki.
- B. Nauczyciele akademicy posiadający tytuł profesora: ks. Władysław Głowa
- C. Nauczyciele akademicy posiadający stopień naukowy doktora habilitowanego: ks. Włodzimierz Broński, ks. Stanisław Dyk, ks. Zdzisław Janiec, ks. Czesław Krakowiak, ks. Bogusław Migut, ks. Zbigniew Wit.
- D. Nauczyciele akademicy posiadający stopień naukowy doktora: ks. Michał